

Ένας μαρξισμός της επαναστατικής υποκειμενικότητας

Διαλεκτική και αυθόρμητο (1925) του Γκ. Λούκατς

Επί σειρά ετών, ερευνητές και αναγνώστες εκπλήσσονταν με το ότι ο Γκ. Λούκατς δεν είχε απαντήσει ποτέ στα έντονα πυρά κριτικής που κατευθύνθηκαν εναντίον του έργου του *Ιστορία και ταξική συνείδηση (ΙΤΣ)*, λίγο μόλις μετά τη δημοσίευσή του, το 1923, κυρίως από μέρους κομμουνιστών συγγραφέων. Η πρόσφατη ανακάλυψη του *Chvostismus und Dialectik* στα παλαιά αρχεία του Ινστιτούτου Λένιν της Μόσχας δείχνει ότι αυτός ο «ελλείπων κρίκος» υπήρχε. Ο Λούκατς είχε πράγματι απαντήσει σ' εκείνες τις κριτικές, με τον πιο σαφή και απεριφραστο τρόπο, και είχε υπερασπιστεί τις κύριες ιδέες του θεμελιώδους χεικελο-μαρξιστικού έργου του του 1923. Η απάντηση αυτή μπορεί να θεωρηθεί ως το τελευταίο γραπτό του έργου που εμπνέεται από την ίδια εκείνη διαλεκτική/επαναστατική σκέψη, πριν από μια σοβαρή στροφή του θεωρητικού και πολιτικού του στοχασμού. Το κείμενο αυτό, χάρη στις Editions de la passion, είναι πλέον (2001) διαθέσιμο στα γαλλικά, υπό τον τίτλο *Dialectique et Spontanéité. En defense de Histoire et conscience de classe (Διαλεκτική και αυθόρμητο. Για την υπεράσπιση του Ιστορία και ταξική συνείδηση - ΔκΑ)*.

Ο σύγγραφο εκδότης Laszlo Illés, που δημοσίευσε το κείμενο το 1966 στην πρωτότυπη μορφή του (στα γερμανικά), το παρουσίασε στον πρόλογό του ως κείμενο που γράφτηκε μεταξύ 1925 και 1926, «την ίδια εποχή με τους σημαντικούς απολογισμούς της έκδοσης του Lassale και των γραπτών του Moses Hess». Για λόγους που θα εκθέσω στη συνέχεια, πιστευα ανέκαθεν ότι το δοκίμιο αυτό δεν θα μπορούσε να είναι σύγχρονο του αντίστοιχου για τον Moses Hess (1926). Κάποια πρόσφατα έγγραφα, που ανακάλυψε ο ίδιος ο Illés, τα οποία μνημονεύει ο Nicolas Tertulian στο θαυμάσιο πρόλογό του της γαλλικής έκδοσης, αποδεικνύουν ότι το *Chvostismus und Dialectik* είχε γραφτεί το 1925 και είχε αποσταλεί στα σοβιετικά περιοδικά *Westnik* και *Pod Znamenem Marxisma*, τα οποία, όμως, δεν θέλησαν να το δημοσιεύσουν...

Ο γάλλος μεταφραστής Pierre Rusch μετέφρασε το ρωσικό όρο *chvostismus*, που χρησιμοποιήσε ο Λούκατς, ως «spontanéité» (αυθόρμητο). Πρόκειται, όπως εξηγεί ο ίδιος σε μια υποσημείωση, για τεχνητή λέξη –προερχόμενη από το *Chvost*, την «ουρά»–, την οποία είχε

χρησιμοποιήσει ο Λένιν στο *Τι να κάνουμε*;, προκειμένου να καταγγείλει αυτούς που υποβάθμιζαν το ρόλο της σοσιαλδημοκρατίας στο να «σέρνεται στην ουρά του [εργατικού και συνδικαλιστικού] κινήματος». Νομίζω ότι ο όρος «suinisme» (ακολουθητισμός), παρά το διαφορούμενο περιεχόμενό του, βρίσκεται πλησιέστερα στο ρωσικό «chvostismus» απ' ό,τι το «αυθόρμητο», που περιγράφει μάλλον την αυτόνομη δυναμική του κοινωνικού κινήματος και όχι τη στάση αυτών που περιορίζονται να το ακολουθούν.

Με δεδομένο ότι τώρα πλέον γνωρίζουμε πως ο Λούκατς θεώρησε απαραίτητο να υπερασπίσει το *ΙΤΣ* απέναντι στις «ορθόδοξες» κομμουνιστικές κριτικές –δεν μπήκε ποτέ στον κόπο να απαντήσει στις αντίστοιχες σοσιαλδημοκρατικές κριτικές–, το προφανές ερώτημα είναι: γιατί δεν προσπάθησε να δημοσιεύσει την απάντησή του αλλού, μετά την άρνηση των σοβιετικών περιοδικών; Η επιθεώρηση *Pod Znamenam Marxisma* (*Υπό τη Σημαία του Μαρξισμού*), που είχε δημοσιεύσει την κριτική του Deborin εναντίον του Λούκατς, το 1924, και είχε απορρίψει την ανταπάντησή του τελευταίου, ασκούσε ασφαλώς μια δυνατή επιρροή, ωστόσο, δύσκολα μπορούμε να φανταστούμε ότι ο Λούκατς δεν θα μπορούσε να βρει έναν άλλο εκδότη, φέρ' ειπείν στη γερμανική γλώσσα, διατεθειμένο να δημοσιεύσει το κείμενό του. Μια ενδεχόμενη υπόθεση είναι ότι, μετά από κάποιο διάστημα –μηνών ή και έτους– είχε αλλάξει άποψη και δεν ήταν πλέον απολύτως σύμφωνος με τον πολιτικο-φιλοσοφικό προσανατολισμό του κειμένου του. Μάλιστα, το δοκίμιό του για τον Moses Hess, γραμμένο το 1926, για το οποίο θα μιλήσουμε στη συνέχεια, εκφράζει μια αρκετά ριζική μεταβολή θέσης, που προεικονίζει τις μελλοντικές –μετά το 1930– αυτοκριτικές σχετικά με το έργο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*.

Το *Dialektik und Chvostismus*, όπως υπονοεί και ο τίτλος του, είναι ένα δοκίμιο που υπερασπίζεται την επαναστατική διαλεκτική, απέναντι σε πολέμιους της όπως ο Lazlo Rudas –νεαρός ούγγρος κομμουνιστής διανοούμενος– και ο Abram Deborin –«επίσημος» κομμουνιστής διανοούμενος, παλαιός μενσεβίκος και μαθητής του Πλεχάνοφ–, οι οποίοι εκπροσωπούσαν, στο κομμουνιστικό κίνημα, μια ημι-θετικιστική και προ-διαλεκτική οπτική, που ασκούσε σημαντική επιρροή¹. Ωστόσο, παρά την εξαιρετική του αξία, ως ένα είδος *post scriptum* ανασκευαστικού των κριτικών του *ΙΤΣ*, το κείμενο αυτό παρουσιάζει, κατά τη γνώμη μου, σοβαρές αδυναμίες.

Η πιο εμφανής αδυναμία του είναι ότι πρόκειται για μια πολεμική εναντίον συγγραφέων δεύτερης κατηγορίας. Το γεγονός αυτό δεν αποτελεί, καθ' εαυτό, πολύ σημαντικό πρόβλημα: Μήπως και ο ίδιος ο Μαρξ δεν συζήτησε με διεξοδικότητα τους ακροβατισμούς των Bruno και Edgar Bauer; Ωστόσο, ο Λούκατς, μέχρι ενός σημείου, υιοθέτησε την ημερήσια διάταξη των αντιπάλων του και περιόρισε την απάντησή του στα ερωτήματα που έθεταν εκείνοι: την ταξική συνείδηση και τη διαλεκτική της φύσης. Παρ' όλο ότι η πρώτη αποτελεί αναμφίβολα μια ουσιώδη προβληματική για την επαναστατική διαλεκτική, πολύ δύσκολα θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε κάτι αντίστοιχο σχετικά με τη δεύτερη. Αναρωτιέται κανείς ποια είναι η πολιτικο-φιλοσοφική σημασία των σελίδων του *ΔκΑ* που είναι αφιερωμένες στην επιστημολογία των φυσικών επιστημών, ή στο ζήτημα του κατά πόσο το πείραμα και η βιομηχανία αποτελούν καθ' εαυτά –όπως φαινόταν να πιστεύει ο Ένγκελς– μια ικανοποιητική φιλοσοφική ανασκευή της πρόκλησης που έθετε το καντιανό πράγμα-καθ' εαυτό. Μια άλλη συνέπεια αυτής της περιορισμένης ημερήσιας διάταξης είναι ότι η θεωρία της

πραγμοποίησης, που αποτελεί ένα από τα κεντρικότερα θέματα του *ΙΤΣ* και τη σημαντικότερη συμβολή του Λούκατς σε μια ριζική κριτική του καπιταλιστικού πολιτισμού – μια θεωρία που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό το δυτικό μαρξισμό στη διάρκεια του 20ού αιώνα, από τη Σχολή της Φρανκφούρτης και τον Walter Benjamin μέχρι τον Lucien Goldman, τον Henri Lefebvre και τον Guy Debord–, απουσιάζει τελείως από το *Διαλεκτική και Αυθόρμητο*, όπως απουσίαζε και από τις εργώδεις πολεμικές επιχειρήσεις των Rudas και Deborin.

Όσον αφορά την ταξική συνείδηση και τη λενινιστική θεωρία του κόμματος –το πλέον ενδιαφέρον, αναμφίβολα, μέρος του δοκιμίου–, υπάρχει ένα άλλης φύσης πρόβλημα. Αν συγκρίνουμε τη συζήτηση γύρω από τα ζητήματα αυτά, στα δύο κείμενα, *ΙΤΣ* και *ΔκΑ*, δεν μπορούμε να αποφύγουμε την εντύπωση ότι η ερμηνεία του λενινισμού στο δεύτερο κείμενο έχει προσλάβει ένα χαρακτήρα πιο αυταρχικό. Ενώ στο έργο του 1923 βρίσκουμε μια αρχική προσπάθεια ενσωμάτωσης ορισμένων αντιλήψεων της Ρόζας Λούξεμπουργκ, σ' ένα είδος σύνθεσης με το λενινισμό², στο δοκίμιο του 1925 η εβραιο-πολωνέζα επαναστάτρια εμφανίζεται κατά έναν τρόπο αρκετά απλουστευτικό, ως ένα αρνητικό σημείο αναφοράς και ενσάρκωση του καθαρού αυθορμητισμού. Ενώ στο *ΙΤΣ* η σχέση μεταξύ «εμφυσημένης συνείδησης» και εμπειρικής συνείδησης γίνεται αντιληπτή ως μια διαλεκτική διαδικασία, κατά την οποία η τάξη, με τη συμβολή της πολιτικής της πρωτοπορίας, ανυψώνεται, μέσω της εμπειρίας των αγώνων της, στο ύψιστο εφικτό σημείο συνείδησης [maximum de conscience possible] –όπως αποδίδει ο Lucien Goldman την έννοια του *zugerechnetes Bewusstsein*–, στο *ΔκΑ* παρουσιάζεται ως πεμπουσία του «λενινισμού» η απόλυτα μη διαλεκτική καουτσική θεωρία, σύμφωνα με την οποία ο σοσιαλισμός «εισάγεται απ' έξω» στην εργατική τάξη, μέσω των διανοουμένων – μια μηχανιστική άποψη που υιοθετήθηκε από τον Λένιν στο *Τι να κάνουμε;* (1902), αλλά εγκαταλείφθηκε αργότερα, μετά το 1905. Ενώ στο *ΙΤΣ* ο Λούκατς επέμενε ότι «το εργατικό συμβούλιο αποτελεί την οικονομική και πολιτική υπέρβαση της καπιταλιστικής πραγμοποίησης»³, το *ΔκΑ* αγνοεί τα σοφιέτ και αναφέρεται μόνο στο κόμμα, φθάνοντας μέχρι του σημείου να ταυτίζει τη δικτατορία του προλεταριάτου με «τη δικτατορία ενός πραγματικού κομμουνιστικού κόμματος».

Παρ' όλα αυτά τα προβλήματα, το *ΔκΑ* δεν έχει καμιά σχέση με το σταλινισμό και μπορεί να θεωρηθεί ως μια αξιοσημείωτη διαλεκτική/επαναστατική πολεμική εναντίον του κρυπτο-θετικιστικού δήθεν «μαρξισμού-λενινισμού», που επρόκειτο σύντομα να καταστεί επίσημη ιδεολογία της σοβιετικής γραφειοκρατίας. Το στοιχείο κλειδί αυτής της αδιαχώριστα φιλοσοφικής και πολιτικής μάχης του Λούκατς είναι ο τονισμός της αποφασιστικής επαναστατικής σημασίας της *υποκειμενικής βαθμίδας* στην ιστορική διαλεκτική μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου. Αν θα έπρεπε να συνοψίσουμε την αξία και το νόημα του *Chvostismus und Dialektik*, θα έλεγα ότι πρόκειται για μια αξιοσημείωτη *χεγκελο-μαρξιστική απολογία της επαναστατικής υποκειμενικότητας*⁴. Αυτή η ιδέα-δύναμη διασχίζει ως κόκκινη κλωστή το σύνολο του κειμένου, ιδίως στο πρώτο μέρος, αλλά, σ' ένα βαθμό, και στο δεύτερο. Ας επιχειρήσουμε να διευκρινίσουμε από πιο κοντά τις κυριότερες στιγμές αυτού του συλλογισμού.

Θα μπορούσαμε να ξεκινήσουμε με το μυστηριώδη όρο *Chvostismus*, που συναντάμε στον τίτλο του βιβλίου: Ο Λούκατς δεν μπόηκε ποτέ στον κόπο να τον εξηγήσει, υποθέτοντας ότι για τους –ρώσους;– αναγνώστες του ο όρος ήταν οικείος. Όπως είδαμε προηγου-

μένως, ο όρος αυτός είχε χρησιμοποιηθεί από τον Λένιν στην πολεμική του κατά των «οικονομιστών» που τοποθετούνταν στην ουρά του αυθόρμητου εργατικού κινήματος. Ωστόσο, ο Λούκατς τον χρησιμοποιεί με μια ιστορικο-φιλοσοφική έννοια πολύ ευρύτερη: Το *khvostismus* προσδιορίζει, κατά τον Λούκατς, τον παθητικό ακολουθητισμό σε όλες του τις μορφές, την ενατενιστική φιλοσοφία όλων αυτών που τοποθετούνταν «στην ουρά» της πορείας των γεγονότων, παραγνωρίζοντας τις υποκειμενικές/επαναστατικές στιγμές της ιστορικής διαδικασίας.

Ο Λούκατς καταγγέλλει την απόπειρα των Rudas και Deborin να μετασχηματίσουν το μαρξισμό σε μια «επιστήμη», με τη θετικιστική, αστική έννοια του όρου. Ο Deborin επιχειρεί, αναδρομικά, να αναγάγει τον ιστορικό υλισμό στον Compté και τον Herbert Spencer (*auf Compté oder Herbert Spencer zurückrevidiert*), ένα είδος αστικής κοινωνιολογίας που μελετά τους δι-ιστορικούς νόμους οι οποίοι αποκλείουν κάθε εθελούσια ανθρώπινη δραστηριότητα. Όσον αφορά τον Rudas, αυτός παίρνει τη θέση ενός «επιστημονικού» παρατηρητή της αντικειμενικής πορείας της ιστορίας, γεγονός που του επιτρέπει να «προβλέπει» τις επαναστατικές εξελίξεις. Και οι δύο θεωρούν ως άξιο επιστημονικής έρευνας αποκλειστικά αυτό που στερείται κάθε συμμετοχή του ιστορικού υποκειμένου. Και οι δύο, στο όνομα αυτής της «μαρξιστικής» (στην πραγματικότητα, θετικιστικής) επιστήμης, απορρίπτουν κάθε απόπειρα απόδοσης «ενός ενεργού και θετικού ρόλου στην υποκειμενική βαθμίδα στην ιστορία»⁵.

Η πολεμική κατά του υποκειμενισμού, γράφει ο Λούκατς, είναι η σημαία κάτω από την οποία ο καιροσκοπισμός έδινε πάντα τη μάχη του εναντίον της επαναστατικής διαλεκτικής: Η πολεμική αυτή χρησιμοποιήθηκε από τον Μπερνστάιν εναντίον του Μαξ και από τον Κάουτσκι εναντίον του Λένιν. Εν ονόματι του αντι-υποκειμενισμού, ο Rudas αναπτύσσει μια φαταλιστική αντίληψη της ιστορίας, που περικλείει μόνο τις «αντικειμενικές συνθήκες», χωρίς να αφήνει καθόλου χώρο για τη βούληση των πρωταγωνιστών της ιστορίας. Σ' ένα άρθρο του *Inprekor* εναντίον του Τρότσκι, στο οποίο ασκεί κριτική ο Λούκατς στο ΔΚΑ, ο Rudas υποστηρίζει ότι η ήττα της συγγραφικής επανάστασης το 1919 οφειλόταν αποκλειστικά στις «αντικειμενικές συνθήκες» και όχι σε λάθη της κομμουνιστικής ηγεσίας. Αναφέρει μάλιστα τόσο τον Τρότσκι όσο και τον Λούκατς ως παραδείγματα μιας μονοδιάστατης αντίληψης της ιστορίας, που υπερεκτιμά τη σημασία της προλεταριακής ταξικής συνείδησης⁶.

Ο Λούκατς, απορρίπτοντας την κατηγορία του «υποκειμενικού ιδεαλισμού», σκιαγραφεί με σαφήνεια την οπτική του: σε κάθε αποφασιστική στιγμή του αγώνα, τα πάντα εξαρτώνται από την ταξική συνείδηση του προλεταριάτου – την υποκειμενική συνιστώσα. Ασφαλώς, στην ιστορική διαδικασία υπάρχει μια αλληλεπίδραση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, αλλά, κατά τη στιγμή (*Augenblick*) της κρίσης, αυτό που καθορίζει την κατεύθυνση των εξελίξεων είναι αυτή ακριβώς η συνιστώσα – υπό τη μορφή επαναστατικής συνείδησης και πράξης. Ο Rudas, με τη φαταλιστική του στάση, παραγνωρίζει την πράξη [*praxis* – σ.τ.μ.] και αναπτύσσει μια θεωρία του παθητικού ακολουθητισμού – *khvostisme*–, θεωρώντας την ιστορία ως μία διαδικασία που εκτυλίσσεται ανεξάρτητα από την ανθρώπινη συνείδηση.

Τι είναι ο λενινισμός, υπογραμμίζει ο Λούκατς, αν όχι η διαρκής επιμονή στον ενεργό

και συνειδητό ρόλο της υποκειμενικής βαθμίδας; Πώς θα μπορούσε να φανταστεί κανείς, χωρίς αυτή τη λειτουργία της υποκειμενικής βαθμίδας, την αντίληψη του Λένιν για την εξέγερση ως τέχνη; Η εξέγερση είναι ακριβώς η *Augenblick*, η στιγμή της επαναστατικής διαδικασίας, κατά την οποία «το υποκειμενικό στοιχείο αποκτά μια αποφασιστική πρωτοκαθεδρία»⁷. Τη στιγμή αυτή, η τύχη μιας επανάστασης και, επομένως, της ανθρωπότητας εξαρτάται από την υποκειμενική βαθμίδα. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι επαναστάτες θα πρέπει να «περιμένουν» την έλευση αυτής της *Augenblick*: Η δυνατότητα ενός ενεργού ρόλου των υποκειμενικών δυνάμεων δεν είναι εντελώς απύσχα από καμιά στιγμή της ιστορικής διαδικασίας.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Λούκατς στρέφει τα όπλα της κριτικής του εναντίον μιας από τις κυριότερες εκδηλώσεις αυτής της θετικιστικής, «κοινωνιολογικής», ενατενιστικής, φαταλιστικής – κβόσσιτιστικής, σύμφωνα με την ορολογία του ΔκΑ– και αντικειμενιστικής αντίληψης της ιστορίας: την *ιδεολογία της προόδου*. Οι Rudas και Debořin θεωρούν ότι η ιστορική πρόοδος αποτελεί μια εξέλιξη που οδηγεί μηχανικά και μοιραία στο επόμενο στάδιο. Τα δόγματα του εξελικτικισμού αντιλαμβάνονται την ιστορία ως μια συνεχή πορεία, μια ατέλειωτη πρόοδος: Το χρονικά πιο πρόσφατο στάδιο είναι υποχρεωτικά ανώτερο όλων των προγενέστερων σημείων θέασης. Σε μια διαλεκτική προοπτική, αντίθετα, η ιστορική διαδικασία δεν είναι ούτε εξελικτική ούτε οργανική, αλλά αντιφατική, απρόβλεπτη και χαρακτηρίζεται από προωθήσεις και υποχωρήσεις. Δυστυχώς, ο Λούκατς δεν αναπτύσσει αυτές τις αντιλήψεις, που βρίσκονται σε μια κατεύθυνση ριζικής ρήξης με την ιδεολογία της αναπτρεπτής προόδου, η οποία χαρακτηρίζει εξίσου τον επίσημο μαρξισμό τόσο της Δεύτερης όσο και –μετά το 1924– αυτόν της Τρίτης Διεθνούς.

Μια άλλη σημαντική όψη, που συνδέεται με αυτό τον αγώνα κατά της θετικιστικής υποβάθμισης του μαρξισμού, είναι η κριτική που ασκεί ο Λούκατς, στο δεύτερο μέρος του δοκιμίου, κατά των θέσεων του Rudas, που αντιλαμβάνονται την τεχνολογία και τη βιομηχανία ως ένα «αντικειμενικό» και «ουδέτερο» σύστημα «ανταλλαγών μεταξύ των ανθρώπων και της φύσης». Κάτι τέτοιο θα σήμαινε, παρατηρεί ο Λούκατς, ότι υπάρχει κάποια ταυτότητα υπόστασης μεταξύ καπιταλιστικής και σοσιαλιστικής κοινωνίας! Κατά τον Λούκατς, η επανάσταση δεν οφείλει μόνο να μετασχηματίσει τις σχέσεις παραγωγής, αλλά οφείλει επίσης να επαναστατικοποιήσει σ' ένα μεγάλο βαθμό τις συγκεκριμένες μορφές της υπάρχουσας τεχνολογίας και βιομηχανίας του καπιταλισμού, δεδομένου ότι οι μορφές αυτές συνδέονται ενδοφικώς με τον καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας. Στο ζήτημα αυτό, ο Λούκατς βρίσκεται πολύ πιο μπροστά από την εποχή του, ωστόσο οι υπαινιγμοί αυτοί δεν αναπτύσσονται πραγματικά στο δοκίμιο.

Ας αναφέρουμε παρενθετικά ότι υπάρχει μια εντυπωσιακή αναλογία μεταξύ ορισμένων διατυπώσεων του *Διαλεκτική και Αυθόρμητο* –η σημασία του επαναστατικού *Augenblick*, η κριτική της ιδεολογίας της προόδου, η πρόσκληση για ένα ριζικό μετασχηματισμό του τεχνικού μηχανισμού– και αυτών των τελευταίων γραπτών του Walter Benjamin.

Ένα μόλις χρόνο μετά τη συγγραφή του *Christismus und Dialectik*, ο Λούκατς εκτόνησε το δοκίμιο «Ο Moses Hess και τα προβλήματα της ιδεαλιστικής διαλεκτικής» (1926), το οποίο προτείνει μια ριζικά διαφορετική πολιτικο-φιλοσοφική προοπτική. Στο λαμπρό αυτό άρθρο, ο Λούκατς χαιρετίζει τη «συμφιλίωση με την πραγματικότητα» που είχε επαγγελ-

θεί η φιλοσοφία του Χέγκελ ως ανώτατη έκφραση του «μεγαλειώδους ρεαλισμού» του και της (χεγκελιανής) «απόρριψης όλων των ουτοπιών». Ενώ ο ρεαλισμός αυτός επέτρεπε στον Χέγκελ να κατανοεί την «αντικειμενική διαλεκτική της ιστορικής διαδικασίας», ο ηθικός και υποκειμενιστικός ουτοπισμός του Moses Hess και των αριστερών χεγκελιανών οδηγούσε, σύμφωνα με τον Λούκατς, σε αδιέξοδο.

Όπως προσπάθησα να αποδείξω στο βιβλίο μου, το δοκίμιο αυτό προσέφερε στον Λούκατς τη φιλοσοφική δικαίωση της δικής του «συμφιλίωσης με την πραγματικότητα», δηλαδή με τη σταλινική ΕΣΣΔ, που σιωπηρά θεωρήθηκε ως εκδήλωση της «αντικειμενικής διαλεκτικής της ιστορικής διαδικασίας»⁸. Λίγο αργότερα, το 1927, ο Λούκατς, που είχε παραπέμψει με θετικό τρόπο στον Τρότσκι σ' ένα άρθρο του δημοσιευμένο τον Ιούνιο του 1926, δημοσίευσε το πρώτο του «αντι-τροτσκιτικό» κείμενο, στο θεωρητικό περιοδικό του Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος, *Die Internationale*⁹.

Πώς μπορούμε να ερμηνεύσουμε αυτή την αιφνίδια στροφή, μεταξύ 1925 και 1926-'27, που οδήγησε τον Λούκατς από τον επαναστατικό υποκειμενισμό στη «συμφιλίωση με την αντικειμενική πραγματικότητα»; Ίσως η αίσθηση ότι το επαναστατικό κύμα του 1917-'23 είχε ηττηθεί και ότι αυτό που απέμενε ήταν απλώς ο «σοσιαλισμός σε μια μόνο χώρα». Ο Λούκατς δεν ήταν βέβαια ο μόνος που οδηγιόταν σ' ένα τέτοιο συμπέρασμα: πολλοί άλλοι κομμουνιστές διανοούμενοι θα ακολουθήσουν αυτό το «ρεαλιστικό» συλλογισμό. Μόνο μια μειοψηφία –μεταξύ των οποίων ο Τρότσκι και οι σύντροφοί του– έμεινε πιστή στη διεθνιστική/επαναστατική ελπίδα του Οκτώβρη. Όμως, αυτό είναι μια άλλη ιστορία...

Συμπερασματικά: παρά τους περιορισμούς και τις αδυναμίες του, το *Διαλεκτική και Αυθόρμητο. Για την υπεράσπιση του Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, του György Lukács, αποτελεί ένα συναρπαστικό κείμενο, όχι μόνο από την οπτική της βιογραφίας του στοχασμού του συγγραφέα του, αλλά και από την άποψη της σημερινής του θεωρητικής και πολιτικής επικαιρότητας, ως ισχυρού αντίδοτου κατά των τάσεων αναγωγής του μαρξισμού ή της κριτικής σκέψης σε μια απλή «επιστημονική» παρατήρηση της πορείας των γεγονότων, μια «θετική» περιγραφή των υψηλών και των χαμηλών της οικονομικής συγκυρίας. Εξάλλου, το κείμενο αυτό, με τον τονισμό της συνείδησης και της υποκειμενικότητας, με την κριτική των αυταπατών της γραμμικής προόδου και την πρόσκληση για ένα ριζικό μετασχηματισμό του τεχνικού/βιομηχανικού μηχανισμού, φαίνεται να βρίσκεται σε εκπληκτικό συγχρωτισμό με τα ζητήματα για τα οποία αγωνίζεται σήμερα το διεθνές κίνημα ενάντια στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση.

Σημειώσεις

1. Σ' ένα βιβλίο μου για τον Λούκατς, χωρίς προφανώς να γνωρίζω το χειρόγραφο του 1925, έγραφα σχετικά με τις κριτικές εναντίον του ΠΣ: «Χωρίς να υπεισέλθουμε στη λεπτομέρεια αυτών των κριτικών, αρκεί να υπογραμμίσουμε ότι οι δύο γνωστότερες, αυτές του Rudas και του Deborin, τοποθετούνται απολύτως στο έδαφος του προ-διαλεκτικού υλισμού. Ο Deborin παραπέμπει συχνότατα στον Πλεχάνοφ προκειμένου να αποδείξει ότι ο μαρξισμός προέρχεται από το “νατουραλιστικό υλισμό”, στον οποίο ασκεί κριτική ο Λούκατς, ενώ ο Rudas συγκρίνει τους μαρξιστικούς νόμους της κοινωνίας με το νόμο της εξέλιξης του Δαρβίνου, προκειμένου να καταλή-

Ξει στο εκπαιδευτικό συμπέρασμα ότι ο μαρξισμός είναι μια “καθαρή επιστήμη της φύσης”» (M. Löwy, *Pour une sociologie des intellectuels révolutionnaires. L'évolution politique de Lukács 1909-1929*, Paris, PUF, 1976, σ. 198).

2. Για παράδειγμα: «Η Ρόζα Λούξεμπουργκ πολύ σωστά αναγνώρισε ότι “η οργάνωση θα πρέπει να μορφοποιείται ως προϊόν του αγώνα”. Αλλάς, υπερεκτίμησε τον οργανικό χαρακτήρα αυτής της διαδικασίας [...]» (G. Lukács, *Histoire et Conscience de Classe*, Paris, Minuit, 1960, σ. 357).

3. Lukács, *ό.π.*, σ. 106.

4. Ο Nicolas Tertulian συνέλαβε πολύ καλά αυτή την πλευρά στον πρόλόγό του: «Η ουσία της πολεμικής στρεφεται γύρω ακριβώς από τη γέννηση και τη φύση της επαναστατικής υποκειμενικότητας. Ο Λούκατς αποδίδει σημαντική θέση στη δημιουργικότητα και τη δύναμη παρέμβασης του υποκειμένου στο ιστορικό γίγνεσθαι». Ωστόσο, δεν συμμερίζομαι τις κριτικές που ασκεί στον «πραξιο-κεντρισμό» του νεαρού Λούκατς (N. Tertulian, “Preface”, στο Lukács, *Dialectique et Spontanéité*, σσ. 9, 19).

5. G. Lukács, *Chvostismus und Dialektik*, Budapest, Aron Verlag, 1996, σ. 9.

6. L. Rudas, “Genosse Trotzky uber die Ungarische Proletarierrevolution”, *Inprekor*, IV, 1923.

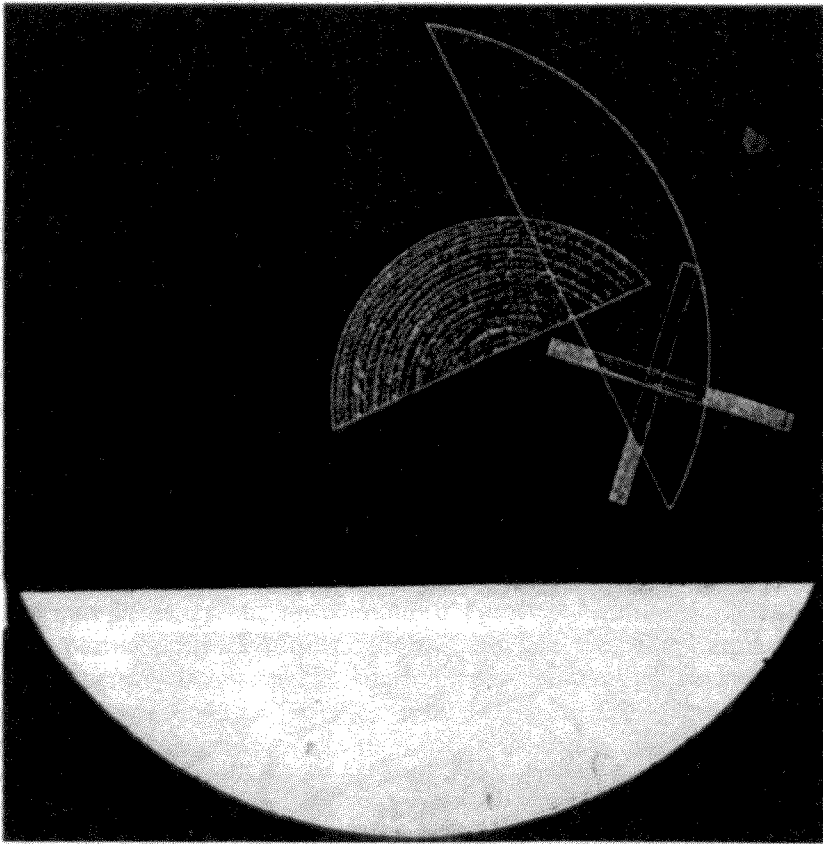
7. G. Lukács, *Dialektik und Spontanéité*, σ. 38. Η επιχειρηματολογία αυτή αναπτύσσεται ιδίως στο πρώτο μέρος του δοκιμίου, υπό τον τίτλο «Υποκειμενισμός», χωρίς να απουσιάζει από το υπόλοιπο κείμενο.

8. M. Löwy, *Pour une sociologie des intellectuels révolutionnaires*, σσ. 229-232.

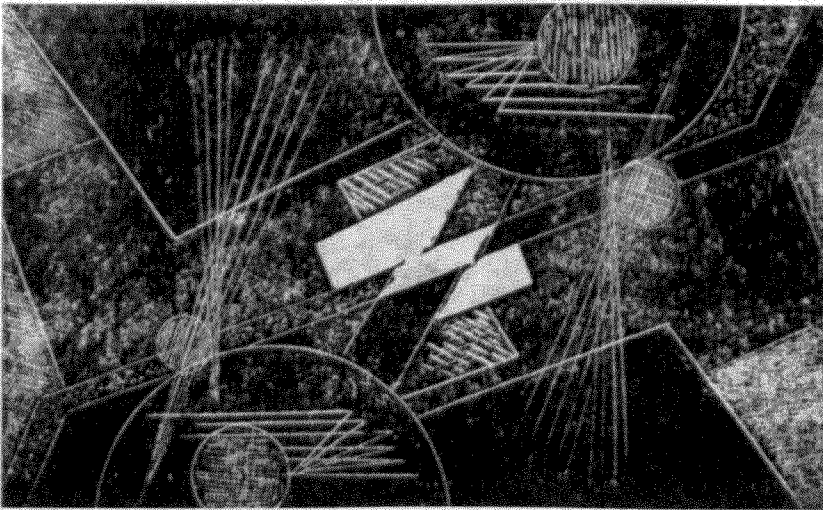
9. Το άρθρο του 1926 είναι το “L'art pour l'art und die Proletarische Dichtung”, *Die Tat*, Ιούν. 1926, το οποίο παραπέμπει (υποθετώντας τις) στις κριτικές της Προλετκούλτ από τον Τρότσκι. Το άρθρο του 1927 είναι το “Eine Marxkritik im Dienste des Trotzismus. Rez. Von Eastman: Marx, Lenin, and the Science of Revolution”. *Die Internationale*, 6.X.1927.

Tihanyi Lajos, Πορτρέτο του Branco Pojanco, 1920

Moholy-Nagy László, Σύνθεση, 1922

Uitz Béla, Ανάλυση σειρά XXI, Λεργία, 1922